

● Броніслав ГРИЩУК ●

ГРАФ МАРХОЦЬКИЙ І МИНЬКОВЕЦЬКА ДЕРЖАВА

Маловідомі сторінки
історії Поділля
XVIII—XIX ст.

Хмельницький
«Поділля»
1992

Броніслав ГРИЩУК

**ГРАФ МАРХОЦЬКИЙ
І МИНЬКОВЕЦЬКА
ДЕРЖАВА**

Маловідомі сторінки
історії Поділля
XVIII—XIX століть

Хмельницький
«Поділля»
1992 и—810

Романтична оповідь про дивацтва графа Ігнатія Сцибора-Мархоцького, колишнього володаря Миньковець, що в Дунаєвському районі на Хмельниччині.

Хто такий граф Мархоцький? І що за держава з такою незвичною назвою — Миньковецька? У жодному підручнику з історії України немає про них бодай побіжної згадки.

А тим часом у XVIII—XIX ст. така держава існувала, і не де-небудь, а у нас, на Поділлі, в Ушицькому повіті, тобто на території нинішніх Дунаєвського та Новоушицького районів. І заснував її граф Ігнатій Сцибор-Мархоцький, котрого тогочасна преса небезпідставно називала «великим диваком».

Ця книжечка, шановний читачу, якраз і присвячена історії Миньковецької держави та дивовижній постаті графа Мархоцького. Наповнений цікавими подіями, дивовижними пригодами, цей життєпис «малої батьківщини» стане в неабиякій пригоді вчителям історії, учням, студентам, бібліотекарям. Власне кажучи, усім, хто цікавиться минулим рідного краю, а отже, історією великої Батьківщини — нашої незалежної України.

Автор.

4702640201—12

Г 233—92

ISBN 5—87174—018—9

© Б. А. Гришук, 1992.

«Одна з принадних переваг історика... полягає в тому, що, оглядаючи свої володіння, йому досить торкнутися перем древніх руйн і зіглілих трупів, і перед очима ось уже виникають палаци й воскресають померлі...»

Олександр ДЮМА

Жив собі в ХІХ столітті у Кам'янці-Подільському спостережливий статечний чоловік, протоієрей Юліан Лотоцький. Навчався в Кам'янецькому духовному училищі, в Подільській духовній семінарії, служив у епархіальному відомстві. Й може, ніхто б нині не знав, що був колись такий чоловік, якби він, Юліан Лотоцький, не занотував од літ отроцьких до глибокої старості свою, як ми б тепер сказали, біографію, якби ці нотатки (з переднім словом доглядача духовного училища Миколи Яворовського) не втрапили згодом в один із фоліантів «Трудов подольского церковного историко-археологического общества».

Ревний служитель церкви, звісно, не збирався приносити багаторічний доробок на суд читача; літопис власного життя Юліан Лотоцький склав для свого ж ужитку й, певне, не раз перечитував при хитливих вогниках утицяного свічками канделябра. Та хоч писав для себе й про себе, жив він, однак, не у вакуумі — у часі й просторі жив, посеред людей, з якими всякдень спілкувався, звичай яких знав достеменно, і все це не могло не відбитися на його своєрідних епістолах.

Життєпис Лотоцького за обсягом чималенький — понад сто великоформатних сторінок, але у цьому дослідженні я не збираюся переказувати його, зупинюся лише на уривочках, котрі стосуються обраної мною теми. І почну з того, як Лотоцький описує приїзд російського імператора Олександра І до Кам'янця-Подільського у березні 1818 року.

«Неожиданно была получена губернатором эстафета о Высочайшем следовании в г. Каменец Государя Императора Александра Павловича Первого. Все жители... и радовались, и смутились: радовались тому, что увидят своего Царя, и смутились потому, что, может быть, не угодят чем-нибудь своему дорогому гостю, вот и стали писать во все концы Подольской губернии о полученном известии, а в день прибытия к вечеру до того иллюминировали свою ратушу, что ратуша от этой иллюминации сгорела, но ночь была тихая, не было ветра, и пожар кончился одною ратушею... Государь въехал в город без лошадей, карету Его Величества тащили евреи и некоторые из мещан. Возле Ветряных ворот Государя остановило семейство графа Мархоцкого, и сам старик Мархоцкий с 12-ю старцами приветствовал Государя; но Государь, не долго обращая внимание на представление Мархоцкого и его семейства с предстоящими ему, отправился в губернаторские покои, где ему назначен был покой для отдохновения и некоторыми из свиты его. Тогдашний губернатор генерал Бахметьев хотя был без ноги, но управлялся на костылях не хуже всякого ходячего на крепких и здоровых ногах. Было в ту пору и коменданство в г. Каменце, и комендант был без руки. На другой день, после молебна в соборе, стало собираться к Государю дворянство и чиновничество, равно градский голова Баласанович и купцы; граф Мархоцкий стоял при дверях, во дворец ведущих, не входя во внутрь, и когда знакомые ему дворяне спросили, почему... не пожелает к Его Величеству с приветствием, он, не запинаясь, отвечал оскорбительным каламбуром. Об этом непочтении к властям было доложено Его Величеству, и Мархоцкому велено тотчас выехать из города, что им в точности и исполнено было, и в своей малиновой бархатной рясе с огромною тростию в руке с золотым набалдашником он немедленно убрался в имение свое м. Миньковцы Ушицкого уезда, где всегда жил». (Тут слід зауважити, що нині Миньківці належать до Дунаєвського району Хмельницької області. — Б. Г.).

Про царя досить уже, а от поміщик Мархоцький вартий, либонь, пильнішої уваги, бо ексцентрична й одіозна в очах панів постать ця абсолютно не вписується в «інтер'єр» тогочасного дворянства. Чого ж так? І що то за постать?

Юліан Лотоцький подає цього поміщика як такого собі неприємного дивака, хоч і гострого на язик, зате геть нетямущого, недбайливого господаря, легковажну людину. Бо граф, бачте, вважав себе незалежною можновладною особою і на межах своїх маєтків поставив навіть прикордонні стовпи. Граф називав себе патріархом, батьком своїх кріпаків, для яких друкував (у власній друкарні!) особливі правила житейської моралі й господарських занять. Хоч і був сумлінним католиком, але водночас пропагував язичницький культ богині Церери і влаштовував на її честь пишні свята. У Миньківцях з передмістями й взагалі у маєтку своєму спорудив кам'яні ворота з різноманітними міфологічними зображеннями й написами, «всегда означающими какую-нибудь особенную мысль». Щоправда, зауважує Юліан, «много его это все стоило, но он не шадил ни труда, ни денег своих, так что разорил этим сумасбродством имение свое донельзя». Що ж іще?

У його маєтку в містечку Миньківцях були свої, особливі, порядки: своя пожежна команда, свій суд, граф виголошував перед селянами ним же складені проповіді, сам карав провинних в чому-небудь, використовував навіть у маєтку своєму як гроші власні асигнації. Одне слово, пише Юліан Лотоцький, «никому ни в чем не хотел покориться». У поселенні Побійна-Велика якийсь час діяло відділення державного суду, тож одного разу ввечері, коли судочинні вляглися на ніч, володар цього поселення граф Мархоцький звелів заради жарту обкласти солом'яним валом будинок, у якому спали чиновники, й... підпалив солому.

«И многое подобное Мархоцкий творил, неуместное и своевольное. Где ни заходил в присутственные места, пасквильил всех своими стихами. Так, пришедши в здание губернских учреждений, в котором двери одни вели в казенную Палату, другие в Губернское Правление, третьи в Уголовную Палату и четвертые в Гражданскую Палату, он сказал каламбур, подобравши рифму, указывая в конце на Уголовную Палату». І взагалі, Лотоцький зауважує, де б граф не з'являвся, кого б не відвідав, нічого й нікого не обминав — критикував усе нещадно, уїдливо. Знаючи це, чиновники його боялися й мало хто насліювався суперечити йому в чому-небудь, — Мархоцький свої справи, мовляв, завжди вигравав, щоразу правда буцімто була на його боці.

Не треба, певне, бути дуже проникливим, аби помітити, що звична безпристрасність у викладі думок та спокійно-епічний характер письма у випадку з Мархоцьким, однак, зраджують автора, в його ставленні до графа вгадується якась неприязнь. Де її витoki? Чи не в насаджуванні поміщиком культу богині з давньоримського міфу? А може, сам Лотоцький попадався на гострий язичок Мархоцького?

Тут можна чимало ставити знаків запитання: односторонність характеристики, даної Юліаном графу, очевидна. Як це некерованому, навіженому, уїдливому панові вдавалося вигравати майже всі судові справи? Таких чиновники не люблять, таким не прощають кпинів та образ, таких «ставлять на місце».

Чому ж не «поставили» графа? Чи за зовнішньою бравадою, розхристаністю, хлоп'яцтвом не крився більш потужний і гнучкий розум, ніж той, що постає із записів протоієрея? І якщо припустити, що граф — не блазень, не скоморох, не якийсь там багач-юродивий, то що за нововведення впроваджував він у своїх володіннях, яка їхня суть, кінцева мета? Трохи нижче я спробую відповісти на ці запитання. А зараз — ще один штрих до портрета пана-дивака, штрих, що належить перу протоієрея Лотоцького:

«Вакации кончились, и я приехал в семинарию, на пути заехал к зятю моему в село Великую-Побойну, к Льву Подгорецкому. Была уже вечерняя пора, и я видел, как поселяне Мархоцкого шли с поля с веселым видом, дочь Мархоцкого сидела на возу в венке, шесть волы везли телегу с снопами ржи и пшеницы; волы были украшены цветами, и поселяне пели песни в честь богини Цереры, и вся эта процессия отпраздновалась в двор, там был дан ужин работавшим в поле, и потом была пляска с деревенскою музыкою, а в ночь и иллюминация».

Читаючи оті рядки, я з якоюсь несподіваною тугою подумав: багато б віддав, аби побувати на цих обжинках!

Відтоді граф Мархоцький заповів мені в свідомість і душу. Хоч, правду кажучи, я не сподівався дізнатися про нього більше.

Та минули місяці, роки, і я все-таки дещо взнав про цю дивну, оригінальну людину. Але й по тому всьому все ще сумнівався, чи варто писати про її життя. Мов-

ляв, ну був собі на світі пан, якось там намагався полегшити долю своїх кріпаків; ну, мав свою друкарню, одну з перших на Поділлі; безперервно судився з шляхтою, конфліктував із вищими представниками духовенства... То й що? Однаково ж — пан, визискувач. Був, та загав. Навіщо ж згадувати типового експлуататора?

Гм... У тім-то й річ, що — не типового! І саме тому варто уваги. А раз так, говорив я собі, то чи маєш ти право не писати про цього чоловіка, вдавши, ніби його не існувало взагалі?

Час, у якому жив Мархоцький, був надзвичайно складний. Отримавши в 1788 році у спадок кільканадцять сіл Ушицького повіту, він володів ними аж до смерті (1827). То була епоха феодальної експлуатації, коли не тільки засоби виробництва не належали виробникові, але й самі виробники дуже мало відрізнялись од якого-небудь «засобу виробництва». За найменшу провину чи просто так, задля розваги, пани карали кріпаків фізично, відправляючи у заслання або на армійську службу, навіть обмінювали на собак.

І ось на цьому незмінно похмурому типовому тлі соціальної несправедливості та безправ'я з'являється виняток. У те, що він справді існував, спершу не віриш, сприймаєш його як міраж посеред одноманітності барханів та дюн, як витвір чиеїсь багатії та вельми примхливої уяви. Цей виняток — Ігнатій Сцибор-Мархоцький. Єдиний у своєму роді, як і належить виняткові.

«По великому Ушицькому шляху, за кілька миль од Кам'янця, в Ушицькому повіті, на чудовій рівнині мальовничо розкинуте досить велике й вельми гарне містечко Миньківці; це і є те саме місце, де відбувалося свято Церери. Якщо справедливе зауваження деяких подорожуючих по Поділлі, що частину його, розташовану вздовж течії Дністра, без перебільшення можна назвати Подільською Швейцарією, то на долю м. Миньківців та його околиць припав найкращий куточок цієї Подільської Швейцарії...» (Подольские епархиальные ведомости, 1889, № 33).

«Ушицький повіт мав 4 округи. Миньківці належали до другого округу. Розташоване містечко у широкій і глибокій долині... Цей маєток купив... Войцех Мархоцький, по смерті якого в 1788 році Миньківці з околицями перейшли до небожа Ігнатія Сцибор-Мархоцького, відомого дивака першої чверті ХІХ століття. Ігнатій Мар-

хоцький... оголосив свої маєтки незалежною державою і поставив на кордонах іменний стовп із написом, що це «кордон Миньковецької держави»... Був благодійником своїх селян, він звільнив їх від панщини й піклувався про поліпшення їхнього побуту. За свої дивацтва, особливо впровадження язичницьких свят, Мархоцький був засуджений і навіть втрапив у тюрму». (Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета, Каменец-Подольский, 1900. Вып. 9).

Своїми родоначальниками Мархоцькі вважали в минулому відому фамілію Сциборів, власників значних маєтків. Михайло Сцибор — батько Ігнатія — помер, коли син був ще малий. Ненабагато пережила чоловіка й дружина, юного Мархоцького мати. Оскільки ж у Михайла був рідний брат — Войцех Мархоцький, який володів Миньківцями та добрим десятком довколишніх сіл і до того ж не мав дітей, то Ігнатія взяли на повне дядькове утримання. Він, звичайно, вважався й спадкоємцем Войцехових маєтків — дев'яти тисяч десятин родючого чорнозему, обширних лісових масивів, сінокосів, парків. А щоб спадкоємець не зганьбив славетного роду Мархоцьких, старий Войцех намагався дати небожу ґрунтовну освіту, навчити господарювати.

Не так, проте, сталося, як гадалось. Дядько і його племінник-сирота, впертюхи, яких світ не знав, виявилися, як ми б нині сказали, психологічно несумісними — з перших місяців зненавиділи один одного й відтоді мовби хизувалися навзаєм власною затятістю, шляхетним гонором. Дійшло до того, що спонукуваний безмежною гординою пан Войцех надумав спекатися племінника — оддати його у військову службу: нехай або пропаде там, або, відбувши кількарічний строк пруссацької муштри, повернеться у Миньківці укоськаним та слухняним.

Ось як згодом писав про це сам Ігнатій: «Досягши повноліття, я люб'язно пристаю на пропозицію мого дядька й пішов у солдати: не добровільно, не по охоті, а за бажанням того дядька вирушив я в чужий край... в пруську військову службу і там у послідущих злиднях і знегодах провів я кілька років моєї дійсної неволі». (Тут варто сказати, що хоч тоді, 1770 року, Подільська губернія і входила до складу Польського королівства, яке ще не втратило самостійності, але по всьому краю мандрували військові команди, набираючи добровольців в армію

пруського короля). А той, хто перейшов через щоденну прусацьку муштру, повертався зі служби або зламаним, духовно понівеченим, або ж навпаки — із залізним характером і непохитною волею.

Ігнатій Мархоцький належав до других. За чотири роки служби він не тільки загартував свій дух і тіло, а, хоч як це дивно, ще й примудрився досить пристойно вивчити німецьку, французьку мови, простудіював праці енциклопедистів, римське право, античну літературу й міфологію, в якій кохався змалку... Тож коли племінник повернувся у Миньківці, старий Войцех збагнув одразу, що, віддавши Ігнатія в солдати, досяг наслідків, цілком протилежних тим, на які так ревно сподівався. Небіж, своєю чергою, також зайвий раз переконався: хвороби, що обсіли останніми роками геть німецького дядечка, не зламали в старому затятості й гонору. А раз так, то й не варто їм, родичам перебувати під одним дахом. Хтось мусить поступитися.

Поступився поки що Ігнатій. Поїхав до Варшави, записався в один із полків, за кілька років дослужився до майорського чину й навіть став бажаною і шанованою особою при дворі. Це видно хоч би з того, що, за клопотанням Ігнатія, дядько його пан Войцех був нагороджений орденом св. Станіслава.

Важко сказати, чим керувався молодий Мархоцький, піклуючись про старого Войцеха. Чи кортіло похизуватись перед дядьком столичними зв'язками та можливостями? Чи, може, потерпав Ігнатій, аби норовистий Войцех не позбавив його, племінника, спадкоємницьких прав? Чи те й друге вкупі? Хоч би як було, а жаданий орден вельми втішив пана, й зворушений до глибини душі Войцех викликає майора до себе, в Миньківці.

Ігнатій, знехтувавши військовою кар'єрою, охоче повертається на Поділля. До того ж не сам, а з молодою дружиною Евою Руффо, «римською патриціанкою» (так принаймні величав її сам закоханий чоловік). Шлюб отой боляче вразив дядька. Адже він волів би мати за невістку не якусь там сумнівну й небагату «патриціанку», а знатну панну польського роду, вельможну, з щедрим посагом. Її знову зануртувала ненависть до Ігнатія в кволім пановім естві. А проте на «міжусобицю» не залишалося ні снаги, ні часу. Усвідомлюючи власне безсилля, Войцех змушений був скласти заповіт. Але навіть із цього останнього панового документа, занесено-

го в актові книги кам'янецького міського суду (й продитованого в згадуваних уже «Подольских епархиальных ведомостях»), прозирала гостра неприязнь до спадкоємця. Заповіт починався вельми несподівано: «Хоч мій небіж, Ігнатій Мархоцький, і був до мене завжди нешанобливий та відзначався паскудною вдачею, за що його варто було б позбавити спадщини, все ж заповідаю йому своє багатство...».

Оригінальність стилю дядькового заповіту не влаштувала молодого Мархоцького. Він подав у той самий суд рішучий протест, вимагаючи замінити форму документа й скаржачись на нестерпні переслідування ні в чому не винного спадкоємця. Уже на смертнім одрі, довідавшись про демарш небожа, старий наказав негайно скласти контр-протест і позбавити «якобінця» Ігнатія спадщини. І хтосна, чим би скінчилася ця курйозна полеміка, якби не смерть Войцеха Мархоцького.

Отже, Миньковецький Ключ (місцева назва маєтку) переходить до рук нового господаря.

Діяльність екс-майора Ігнатія Сцибора-Мархоцького у цій іпостасі дуже швидко показала, що даремно покійний Войцех так остерігався якобінського, негідного імені шляхтича способу мислення спадкоємця. Новоспечений володар Миньківців та всіх інших поселень майбутньої «держави» аж ніяк не був позбавлений високої думки про свій рід. Засвоєні Ігнатієм ідеї XVIII століття нітрохи не завадили йому вважати себе можновладним господарем земель, угідь, людей. У цьому відношенні він мало чим відрізнявся од феодалів західноєвропейських і навіть перевершив їх у нестримному прагненні до самостійності. Досить згадати бодай оті прикордонні стовпи, що з'явилися тоді, коли Поділля увійшло до складу Росії (1793). Історію зі стовпами можна було б вважати більш-менш ризикованим жартом, якби... Якби цей «жарт» не тривав понад тридцять років. Тридцять літ існування «миньковецької держави»!

Як таке могло статися? Чому губерньська влада не реагувала на дивацтва багатого пана?

Петербурзький журнал «Новое слово» так пояснював обставини, що сприяли впровадженню Мархоцьким «автономії»:

«Втрата Польщею самостійності не змінила ніскільки правових відносин поміщика і його підданих. Він був не тільки в одній особі земським начальником, мировим

суддею, становим приставом, а носієм ще більш широких повноважень до права заслання своїх кріпаків на поселення включно. Новий уряд зберіг за польським поміщиком його права, і Мархоцький здійснював їх цілком. Ніхто й не думав протестувати проти цього. Дуже можливо, що місцева влада дивилась крізь пальці на гру миньковецького вотчинника в силу повноважень, одержаних із Петербурга. Почалося царювання Олександра I, його близьким другом був князь Чарторийський. Вже існували проекти відтворення Царства Польського під російським скіпетром. Урядові було бажано довести, що полякам живеться якнайкраще під захистом російської держави. Ось був ґрунт, на якому міг діяти й химерити скільки завгодно граф Сцибор-Мархоцький».

Та чи ж тільки химерними, комічними були нововведення Ігнатія?

Знайомлячись із періодикою XIX століття, переконаєшся: Мархоцький впровадив у життя Миньківців і сусідніх з ними поселень чимало дивних з погляду здорового глузду звичаїв, проте, разом з тим, ще більше в його «послужному списку» справ благодійних, на той час прогресивних.

Розповім про перші й другі. А відвіяти половину від зерна читачеві не так уже й важко.

Мархоцький звільнив селян від кріпосної залежності, дарував їм самоуправління, встановив у своїх володіннях суд присяжних, будував храми й монументи, мав власну друкарню, де видавав найрізноманітніші укази, розпорядження, постанови і навіть проповіді, які й сам проголошував у церквах та костьолах. Згадуваний уже журнал засвідчує: «Мархоцький страждав манією будівництва... Він будував храми: богині миру, Телемаку, Вільгельму Телю, навіть Жан-Жаку Руссо». Урядові установи держави розміщувалися в будинку, що імітував, не без успіху, афінський Акрополь. Він височів на вершині пагорба, який здіймався над Миньківцями й мав назву Бельмонт (місцеві жителі ще й нині називають той пагорб дещо «трансформованою» назвою — «бельман». — Б. Г.). Арка великих розмірів, що зображала грецький портик, увінчаний великою кам'яною статуєю Феміди, прикрашала вхід у двір... Самий Бельмонт являв собою двоповерхову кам'яну споруду з двома одноповерховими прибудовами. В одній з них містилися адмі-

ністративні установи, у другій — друкарня. Головний корпус мав ряд залів різних розмірів, у яких засідав суд. Там же відбувалися спільні зібрання адміністративної ради та миньковецького магістрату, на яких в особливо важливих випадках був присутній сам Ігнатій Мархоцький — для нього і тут спорудили трон, оббитий червоним сукном (скільки тих тронів, похідних та стаціонарних, мав повелитель, сказати неможливо).

Для себе і для власної родини миньковецький володар звелів спорудити чотири резиденції — по одній для весни, літа, осені та зими. Найрозкішнішою була літня резиденція в маєтку Отроків, посеред дивовижної краси парку, прикрашеного усякими гротами, колонами, статуями. Тут, між іншим, збудовано язичницький храм, названий Ермітажем, де повелитель приймав звіти управління і голів комісій, затверджував судові вироки тощо. Безліч стежок збігали звідси донизу, знову звертали вгору, на сусідні, вкриті гаями пагорби. Ті, хто піднімався до Ермітажу, неодмінно зупинялися перед кристалним усохлим дубом, на стовбурі якого білів людський череп і виднівся помітний здалеку напис. Придуманий Мархоцьким текст мав символізувати хуткоплинність та марність людського існування, земної долі: «І я колись була молода та вродлива...».

Ігнатій взагалі любляв складати різноманітні тексти — проповіді, епітафії, романси, епіграми на сусідв-поміщиків та кам'янецьких чиновників, охоче будував пам'ятники на могилах своїх «міністрів» та «вассалів», челядників. Ось один з таких написів — на надгробку поміщицького садівника: «Походив із землеробів і звався Гортензій. За ремеслом був садівник і працею своєю багато сприяв для прикрашення Притулії. Був вельми талановитий і розумово розвинутий. Жив майже 50 років а помер 17-го березня 1825 р.».

Миньковецький повелитель обгородив місцевий цвинтар високою кам'яною стіною, прикрасивши її барельєфними й мальованими міфологічними емблемами, заснував особливе похоронне братство й винайшов оригінальний поховальний церемоніал, дуже віддалено схожий на християнський. Незалежно від духовної особи, яка виконувала належний обряд, у ньому брав діяльну участь і Сцибор-Мархоцький. У своїй довгій тозі, з жезлом у руках, він ішов на чолі жалобної процесії. Коли наближались до кладовища, брама, як правило, виявлялася замкненою

ізсередини. Повелитель стукав тричі у браму, й між ним і братчиками, які стояли по той бік, починався традиційний діалог, що складався з ряду символічних запитань та відповідей. Врешті-решт братчики оголошували, що приймають у свою обитель покійного і що поховують його з належними почестями. Й тільки по тому розчинялася брама й починався обряд віддання тіла землі.

Пристрасть до міфології та язичницьких богів, однак, не заважала Мархоцькому з більшим чи меншим сумлінням будувати й прикрашати християнські храми та виконувати всі обов'язки християнина. От тільки ніхто не міг переконати повелителя, що він не має права виголошувати в церквах і костьолах проповіді. А читав він їх, не знаючи спину й міри. Кращі з проповідей він оддавав у свою друкарню, де, крім «офіційних» видань, друкувалися й художні твори. Так, наприклад, уперше «Гамлет» у перекладні польською мовою був надрукований саме в миньковецькій друкарні. То чи ж не маємо права на цілком логічний здогад, що цей твір Шекспіра (і, можливо, не тільки цей) ставився у Миньківцях. Щоправда, достовірних даних про те, що в Миньківцях був свій театр, немає, але відсутність зафіксованих фактів не завжди означає, що їх не було зовсім. У всякому разі важко припустити, щоб Мархоцький та не піддавався спокусі бодай прочитати перед публікою «Гамлета» або Гомерову «Іліаду», яка також була видана в його друкарні.

Ігнатій побудував у Миньківцях школу (мріяв і про заснування вищого учбового закладу, та не встиг утілити мрію в реальність), відкрив аптеку й запросив на роботу двох лікарів — аллопата де Герінга і гомеопата Стефані. Згодом ці лікарі стали надзвичайно популярними й знаменитими, і столиця «миньковецької держави» стала чимсь на взірць курорту: сюди приїздили лікуватися навіть із далеких міст і сіл, що спонукало повелителя до будівництва досить пристойного готелю.

«Ні в чому так яскраво не виявилася турбота Мархоцького про своїх селян, як у діяльності його під час поширення в Ушицькому повіті чумної епідемії. Це було 1797 року. Найкращим лікуванням страшної хвороби вважався тоді спосіб, винайдений бароном д'Ашем. Мархоцький негайно подбав про застосування його в себе, закупив необхідні ліки й запросив достатню кількість

фельдшерів... видав у миньковецькій друкарні брошуру, що містила опис способу д'Аша. Не менш енергійні були старання про полегшення долі сімей, що залишилися після померлих від зарази. Протягом дворічного тривання епідемії від неї загинуло понад 30 домохазяїв, після яких залишилися вдови і більше 60 малолітніх сиріт. В силу діючих тоді поліцейських розпоряджень, хата, в якій трапився смертельний випадок від епідемії. І все майно в ній підлягало негайному спаленню. Тому сироти zostавались буквально без даху та харчу. Мархоцький врятував усіх, заснувавши притулок, у якому не тільки годували й одягали сиріт, але й навчали ремесел. Опікування його поширювалось навіть на тих сиріт, які мали заможних родичів, готових про них піклуватися». (Копылов А. Миньковецкое государство: Ист. очерк). (Русский вестник, С.-Пб, 1895, № 1).

Кращим доказом адміністративних талантів миньковецького повелителя є той факт, що, незважаючи на пов'язані з великими витратами нововведення, Мархоцький не тільки не розорився, але, навпаки, багатів з кожним роком. Завдяки старанням Ігнатія Миньківці із зурбожілого села перетворилися на квітуче містечко з чотирма тисячами жителів, з гарними будинками, дорогами, садами. З'явилися в ньому суконна, каретна фабрики, фабрика анісової олії, цегельний, лакофарбовий заводи, шовковичний розсадник. Виготовляли у Миньківцях свій папір, випалювали вапно. Мархоцький потурбувався також, щоб у містечку не обмірювали й не обважували в лавках, для чого розпорядився спорудити на міському майдані спеціальний будинок з баштою, де були встановлені точні ваги.

Але найбільш важливою і серйозною справою Мархоцького було дарування своїм селянам волі. Сталося це 1 січня 1795 року. На велелюдному зібранні був схвалений і підписаний акт, що починався такими словами (хай читач не буде занадто прискіпливий до пишного та мудрованого стилю — важливий не стиль, а зміст):

«Ми, жителі спадкоємних володінь: Мислиборж, Городище, Катеринівка, Антонівка, Кружківці, Отроків, Хананівка, Притулія, Старик, Тимків, Побуйна, Побуйанка, Сивороги, які складають Миньковецьку державу, що знаходиться в Ушицькому повіті Подільської губернії, зібравшись усі разом для вироблення і встановлення

відомих законів, після всебічного обговорення справи в присутності громадянина Мархоцького, вище поймаєних земель, а також Сеферівки та інших володаря, прийшли до висновку,

що, з одного боку: найвище благо, дароване Творцем Усемогутнім природи людського роду, це — воля; що людина народилася вільною, а тому необхідно, щоб вона і помирала вільною;

що воля повинна вважатися спільним благом роду людського, яке надає сенсу, примножує інші блага і дає можливість мати з нього користь;

що узи, які з'єднують воедино людське суспільство, вимагають, аби основами користування свободою були розум і справедливість;

що вмінню користуватися належним чином волею мусить передувати поліпшення звичаїв та освіти,

ми укладаємо дану угоду, мета якої гарантувати кожному волю, недоторканість власності, безпеку й захист від будь-якого насильства.

Беручи до уваги бажаність усунення свавільних тлумачень наших постанов, точного установлення взаємних прав та обов'язків миньковецьких власників і жителів миньковецької землі, обґрунтування всіх дій на точному, позитивному законі, ми урочисто приймаємо встановлюємо, оголошуємо для загального відома такі артикули...»

Артикули скасовували панщину, впроваджуючи на томість обов'язок селян платити чинш у розмірі 1 крб. 4 коп. за 1000 кв. сажнів землі.

Як засвідчує А. Копилов, цей акт був розмножений у друкарні й розісланий у сусідні маєтки, але поміщики, остерегаючись «агітації», знищили документ. Той самий автор наводить слова Мархоцького про те, що він, Ігнатій, постановив собі «вести життя скромне й усамітнене, присвячене праці, бо до цього схилили мене релігія, патріотизм, і бажання виконати волю монархів. Я вирішив при цьому вдосконалити в своїх володіннях землеробство. З цією метою, а також для того, аби освічувати підданих доступною їхньому побуту наукою, я вирішив полегшити їм... кріпосну залежність. Це й здійснив я з допомогою угоди...»

Кріпаки в сусідніх маєтках, певна річ, не могли не заздрити селянам миньковецького благодійника, які не

тільки були позбавлені панщини, але й у певних обставинах отримували матеріальну допомогу.

У «миньковецькій державі» був упроваджений точний принцип поділу влади: законодавчої, виконавчої, судової. На чолі держави, зрозуміло, стояв сам спадкоємний повелитель чи, як він ще велів себе називати, старець або патріарх. Вважаючи себе батьком «народів» «миньковецької держави», повелитель був також начальником усіх осіб, «які своїми знаннями і працею приносять користь» цій державі. До категорії громадян, які ні особисто, ні через своїх представників не беруть участі в управлінні державою і не підлягають компетенції тамтешніх чиновників, належали обидва лікарі, аптекар, архітектор, адвокат, землевпорядник, фельдшери, акушери та секретар (він же й архіваріус), головним обов'язком якого було ведення протоколів засідань та зборів.

Суд у «миньковецькій державі» не залежав од адміністрації. Щорічно всі прошарки дорослого населення вибирали певне число суддів, які називалися присяжними. Кожне село мало свій колегіальний суд, що розглядав справи як перша інстанція. Суд інстанції другої розміщувався у Миньківцях, в Бельмонті. У своїй діяльності він керувався статтями і положеннями римського права. Мархоцький намагався виховати в своїх людях почуття власної гідності, отождив один із виданих ним законів забороняв називати селян хлопами, мужиками, хамами. Найвищою мірою покарання вважалось заслання в так звані Понтійські володіння.

Що ж то за володіння? Граф Мархоцький (графом він став називати себе після скасування у своїх землях панщини) залюбки скуповував маєтки не тільки в місцевих зубожілих поміщиків, а й далеко за межами Поділля. Скажімо, він придбав собі 30 000 десятин у Херсонській губернії. Землі так званої Новоросії вважались тоді ні на що не придатними й скуповувались майже за безцінь. Проте Мархоцький мав з них неабиякий зиск. Він побудував там кільканадцять поселень, у котрих здебільшого жили покарані й вислані миньковецьким судом селяни, були там і добровольці, яких вабила широчінь диких степів. Рільництвом вони не займалися, зате випасали на безмежних просторах худобу, табуни цінних порід коней, що, як уже мовилося, давало графові значні прибутки.

Менш суворою карою за злочини вважався грошовий штраф і шмагання різками. Журнал «Новое слово» засвідчує: в державних анналах, куди секретар внісив протоколи засідань зборів, зберігався вирок суду, за яким злочія-рецидивіста мали піддати тілесному покаранню. На цій справі повелитель написав власноруч таку резолюцію: «Вироки, що піддають будь-кого тілесному покаранню, представляти неодмінно мені для затвердження. Вимагаю, щоб ганебне тілесне покарання замінювалось примусовими роботами. В даному випадку тілесне покарання замінити роботами на якійсь із фабрик».

Слід зауважити, що свої гуманні приписи суддям Мархоцький (у виняткових, щоправда, випадках) сам же й порушував, застосовуючи при цьому покарання, жодним законом не передбачені. Ось один із таких випадків, кумедний і непередбачений на предмет логіки:

«Одного разу, дізнавшись, що дочка його звернула увагу на молодика, якого він вважав за становищем в суспільстві набагато нижчим від себе, і що останній мріє про заручини з нею, пан Ігнатій ув'язнив нещасного і відтак на скликаному з цього приводу великому зібранні виголосив грізну промову. В результаті з'явилось таке рішення зборів, ухвалене за пропозицією пана: оскільки винний, насмілившись підвести очі на дівичю з могутнього роду Сциборів, в особі її образив усіх миньковецьких дівчат, то кожна з них повинна запастися лозинками, потім всі вони мусять увійти у в'язницю, плюнути на злочинця і вигнати його прутами за межі миньковецького володіння».

Дивний, що й казати, вирок. Але ж недаремно Мархоцький здобув славу одного з найбільш оригінальних диваків XVIII—XIX століть! Тим-то й не варто нам зараз занадто суворо судити його, підходити до цієї пошти з мірками нинішнього часу. Проте свій час він таки обганяв, і тому багато хто з тодішніх поміщиків, чиновників, священників не приймав і не сприймав як явних дивацтв пана Мархоцького, так і всіх нововведень, які він впроваджував з гідною подиву впертістю, заявляючи при цьому: «Я дав своїм підданам не такі закони, які їм належало дати, а такі, виконувати які вони спроможні».

Як видно із цих слів, запозичених у відомого афінського реформатора і мудреця Солона, граф Мархоць-

кий був про себе і про свою діяльність високої думки. Але ж закони його й справді стали благом для населення. Люди з благоговінням і трепетом ставилися до свого покровителя і навіть дивацтва його вважали як щось цілком природне. Нікого не вражали ні римська панова тога, ні жезл, з яким Ігнатій ніколи не розлучався. А щодо язичницьких свят та обрядів, то вони людям дуже навіть подобалися, і ніхто й гадки не мав, що святам Церери може настати край, що пана незабаром спіткає лихо.

Почалося воно 1811 року, коли єпископ Мацкевич прибув із Кам'яця в «миньковецьку державу» ревізувати свою єпархію. Скориставшись нагодою, граф запросив його до себе в маєток здійснити урочистий акт одруження своєї дочки. Єпископ великодушню погодився й вирушив у Миньківці. На кордоні своїх володінь його зустрів Мархоцький, оточений натовпом «вассалів». Звичайно ж, одягнутий в тогу. Звичайно ж, із жезлом у руці. Він виголосив високопарну вітальну промову й запропонував «верховному жрецю» пересісти з карети на тріумфальну колісницю, що являла собою поміст, на якому височів трон. Везли колісницю чотири чорних волів з визолоченими рогами. Чиновники держави несли над тронем балдахін, дівчатка, наряджені амурами, обступали колісницю і устеляли шлях квітами.

Єпископ спершу страшенно дивувався й ніяковів, але, побачивши, що народ ставить до всього отого кумедного маскараду з шанобливим захопленням, врешті-решт зайняв місце на троні, здійснив тріумфальний в'їзд у Миньківці.

Наступного дня єпископ відслужив шлюбний обряд. Не в костюлі, а в своєрідному імпровізованому театрі, спорудженому посеред поля зумисне для цього акту. Тут Мархоцький зустрів гостя довгим і патетичним вітанням, яке закінчив у такий спосіб: «Верховний жрецю, зійди зі свого трону, підійди до вітаря господнього й благослови цю молоду пару, хай благословення твое слугує запорукою їхнього майбутнього щастя».

Єпископ спершу поставився поблажливо до графових дивацтв, але незабаром взаємини між ним і миньковецьким повелителем вкрай загострились.

Померла дружина Мархоцького Ева Руффо, і на схилі віку старий Ігнатій несподівано для всіх палко закохався в дочку одного дворянина, який майже постійно

гостював у миньковецькому маєтку. Та сталося так, що ту саму дочку полюбив старший графів син, і ось одного чудового дня дівчина таємно обвінчалася з молодим Мархоцьким у місцевому костьолі.

Отут і виявив свою уперту натуру старий граф. Як обвінчалися?! Без його відома? Та ще в його костьолі? Хіба ж не він, Мархоцький, завжди був найпершим покровителем католицького (та й православного) духовенства, усіх церков та костьолів «миньковецької держави!» Тут слід зауважити, що все церковне начиння, ризи, панікадила складали особисту власність Ігнатія, і він видавав їх настоятелю лише перед богослужінням. Отож, безмежно образившись на ксьондза, він одразу ж наказав забрати з костьолу всі клейноди. Ксьондз тоді звернувся до єпископа зі скаргою. Єпископ, своєю чергою, надіслав графові листа, обурено запитавши в ньому, на яких правах пан втручається в життя церкви. Заразом єпископ нагадав Мархоцькому і про його незаконні проповіді, і про свято Церери, рішуче запропонувавши повелителю облишити раз і назавжди неприйнятні в християнському світі язичницькі ритуали.

Граф, звичайно, відреагував на все це по-своєму: надіслав єпископу відповідь, у якій, посилаючись на філософів античної епохи, на мислителів XVIII століття та на канонічне право, доводив, що кожний християнин має право виголошувати проповіді в костьолах Подільської губернії, а він, Мархоцький, навіть зобов'язаний це чинити, оскільки духовенство цього краю темне, малоосвічене. Що ж до свята Церери, то граф доводив, що то не що інше як відоме в усіх слов'янських землях торжество з нагоди завершення жнив.

Категорична й гостра відповідь образила єпископа. Він поскаржився губернатору й добився розпорядження, за яким місцевому справнику доручалося зобов'язати графа Мархоцького підпискою в тому, що він надалі не буде виголошувати промови у костьолах, влаштовувати свята на честь Церери. Чи ж важко здогадатися, що повелитель і не думав підчинятися цьому розпорядженню: тільки-но минули жнива, влаштував у відповідний день свято з усіма урочистостями й ритуалами. І хоч місцевий католицький настоятель відмовився од участі в поганському обряді, це нічого не змінило: з Дунаївців були запрошені два капуцини, і свято відбулося при напливі народу.

По всьому тому губернатор викликав графа офіційно до Кам'янця-Подільського, аби той особисто пояснив причини невиконання вимог начальства, зазначивши в повідомленні, що коли граф не з'явиться в Кам'янець, то його доставлять туди силоміць. На що Мархоцький відповів листовним поясненням: у його діях, мовляв, немає нічого протизаконного. Й на підтвердження цього знову послався на авторитети різних епох та народів. Повелителя ерудиція, судячи з усього, ошелешила й загнала в глухий кут губернських юристів, і власті дали графові спокій. Тим більше, що на захист Мархоцького стали впливові військові чини, з якими він підтримував добрі стосунки віддавна.

Незабаром в житті Ігнатія відбулася одна дуже важлива подія. 1815 року, після поразки військ Наполеона «височайший указ» зобов'язав подільське дворянство спорядити й доставити у Варшаву для потреб російської армії обоз із продовольством. Дворяни постановили доручити цю нелегку справу Мархоцькому, і він впорався з нею блискуче: без будь-яких втрат доставив транспорт, вантаж якого оцінювався мільйоном карбованців. І захотілося графу якось нагородити себе за це. Тож звернувся до генерал-губернатора, імператорського комісара Ланського з проханням, аби той видав йому паспорт, де, крім усіх інших титулів, значився б і такий: Дукс ет Редукс (начальник експедиції, яка прибула на місце і відтак повернулася додому), або просто Редукс. Губернатор виконав це побажання, і відтоді Мархоцький постійно вживав вигаданий ним же титул і не приймав паперів, у яких його не ставили.

Але ціла низка титулів не врятувала Редукса від посягань церкви на впроваджені Мархоцьким язичницькі обряди. Єпископ Мацкевич, не домігшись у кам'янецького губернатора управи на Ігнатія, звернувся з листом до подільського преосвященного, архієпископа Іоанікія, в якому настійливо просив покласти край поганським ритуалам у Миньковецькому Ключі. Отож однієї з неділь, коли в Миньківцях мало відбутися урочисте богослужіння, а Мархоцький збирався виголосити чергову проповідь, туди був відряджений загін барабанщиків із наказом вдарити в барабани, тільки-но граф зійде на амвон.

Хтось, видно, попередив Мархоцького про «демарш» властей. І він вжив відповідних заходів. Для барабан-

щиків улаштували щедре частування, і ще до початку проповіді вони дружно повпивалися й розбрелися хто куди.

Наступного разу барабанщиків супроводжував офіцер, якому наказано не піддаватися в Миньківцях жодним спокусам. Тож червоногудницькі контрзаходи Ігнатія виявилися марними. Тільки-но він з'явився на амвоні, гримнули барабани. Втім, проповідника це нітрохи не збентежило: він виголосив своє повчання від початку до кінця, хоч ніхто його, звісно, не чув.

Що являля собою ці проповіді? Як засвідчував у минулому столітті відомий знавець подільської старовини доктор Ролле, вони містили в собі поради морального характеру, підсилені не тільки сентенціями із Святого письма, а й цитатами з творів класичних письменників, зокрема, Вольтера. Певна річ, простодушні селяни, присутні на проповідях графа, вважали французького вільнодумця одним із святих. Доктору Ролле пощастило прочитати деякі з проповідей Ігнатія. Учений мусив зізнатися, що як оратор Мархоцький не досяг видатних успіхів і не дуже прагнув до оновлення «репертуару». Одні й ті ж тексти він повторював безліч разів. Так, у 1813 році Редукс виголошує похвальне слово імператору Олександрю I, повторюючи ту саму промову, що її вже зачитував у 1797 році на честь Павла I. Різниця була лише в заміні одного імені іншим.

Повернемося, однак, до Церери.

15 серпня 1816 року, коли в Миньківцях відбувалося традиційне свято на її честь і багатотисячна процесія мала вирушити в поле, з'явився несподівано місцевий справник у супроводі поліцейських чинів і став од графа вимагати припинення торжества. Граф гордо відповів: «Навпаки, я вважаю своїм обов'язком продовжувати наш похід, аби урядові чиновники мали змогу переконатися, що в ньому немає нічого непорядного». Справник тоді до народу: «Розходьтєся по домівках, віднині й на завжди ваші церемонії заборонені». Селяни ж йому спокійно відповіли, що вони збираються до церкви помолитися, а відтак вирушити в поле, аби вислухати напутнє слово панове, — що ж тут незаконного, богопротивногo? Адже цей звичай — давній, і відтоді, як він існує, ще не було неврожаю.

Свято відбулось. Але наступного дня справник з'явився знову — цього разу в супроводі сотні козаків. Гра-

фа арештували й під військовим ескортом відправили в Кам'янець-Подільський. Там він перебував два тижні. Власті обмежились тим, що взяли від Редукса підписку про невїзд із міста, тож він цілком безборонно розгулював кам'янецькими вулицями, одягнений в тогу, з жезлом в руках, бородатий і простоволосий. Народ ставився до нього як до святого, виявляючи знаки найглибшої поваги. Жінки приводили до графа дітей для благословення. Мархоцький тримався з неабиякою гідністю, граючи роль мученика, пророка. А тим часом Ігнатієві друзі, родичі робили все можливе й неможливе, аби визволити стратотерпця. І врешті його відпустили додому.

Преосвященний Іоанкій по якимсь часі надіслав Редуксу листа, в якому категорично заборонялося надалі відзначати будь-які язичницькі обряди. Ось уривок із відповіді графа архієпископу, надрукований згодом у «Подольских епархиальных ведомостях»:

«Мое перше і головне правило: будь-яку справу починати і закінчувати від Бога і з Богом. Цього правила я завжди тримався і тепер тримаюсь на ділі, — так, наприклад, коли Отроківська церква мала геть розвалитися і загрожувала падінням, я своїми стараннями заново направив її, і в даний час вона перебуває у відмінному вигляді; крім того, я багато піклувався про спорудження в Побійній кам'яної церкви і дзвіниці. Щоб переконатися в цьому, слід тільки один раз проїхати по моїх маєтках і бачити всі мої турботи... про добробут моїх підданих... Коли я закладав село Притулію, мною запрошений був священник сільський, щоби благословити визначене для села місце і помолитися, аби добре жилося жителям цього села... Коли в цьому селі будували млини, я знову запросив священника Ісаевича, аби він освятив їх і благословив. Коли відряджали човни з хлібом по Дністру в Чорне море, цей самий священник... благословив людей, які відпливали в човнах, щоби Бог на воді був до них милостивий... Що ж тут поганого?» Далі граф переходить до захисту свята Церери, запрошує архієпископа на серпневі торжества наступного року й смиренно схиляє голову «під благословення Архієпископа».

Оскільки всім ксьондзам і православним священикам під загрозою найсуворішого покарання було заборонено брати участь у ритуалі, Мархоцький наважу-

ється на нечуваній досі вчинок: одягається в священницькі ризи й сам здійснює всю церемонію освячення зерна, землі, худоби, сам же й служить молебн. Про це святотатство негайно доповіли Іоаникію, а відтак, через міністра двору графа Кочубея — імператорові Олександрові Павловичу. Довідавшись про це, граф надсилає цареві слізне прохання про помилування, і арештованого вдруге й відправленого в Кам'янець миньковецького повелителя цар визволяє від судового вироку.

Але наступного літа Мархоцький знову здійснює християнсько-поганську церемонію, одночасно надіславши цареві завбачливе прохання про помилування. У відповідь на цей лист цар звелів міністрові внутрішніх справ «сповістити прохача в такій формі: до відома Його Імператорської Величності доведено було, що ви, вельмишановний добродію, незважаючи на заборону уряду, відновили у вотчинах ваших впроваджене вами свято... Не повинні ви в свята такого роду вмішувати святиню або обряди церковні... Подільське губернське начальство оповіщене мною... щоб у випадку невиконання нині вам приписаного вчинено було з вами негайно за всією суворістю закону, без будь-якого попереднього сюди донесення».

Як відреагував на це Мархоцький? Щодо цього є два твердження.

«Подольське епархиальне ведомості» свідчать, що завдяки енергії і наполегливості Високопреосвященного Іоаникія припинилась вигадлива церемонія, придумана фантазією норовливого пана Мархоцького. А журнал «Новое слово» повідомляє, що граф Мархоцький дочекався приїзду в Кам'янець імператора Олександра I й виклопотав собі аудієнцію. Імператор довго розмовляв зі старим і звелів дати дивакові спокій. Відтоді власті вже не перешкоджали ні святам Церери, ні сатурналіям.

Чиє твердження відповідає дійсності, сказати з певністю важко. Та це й не має принципового значення. Важливо те, що незламний Редукс боровся щосили й до останньої можливості. Таким він був завжди у відстоюванні власних задумів, ідей, незалежно від того, варті чи не варті вони були отої боротьби. Він був таким від отрочтва до останніх днів своїх. Тільки в одному випадку граф поступився: незадовго до смерті простив свого сина й невістку, які були обвінчалися без його дозволу, подарував їм один із маєтків.

Останні роки Редукса були затьмарені прикрошами, яких завдав йому сусід по маєткові граф Стадницький. Не раз вони судилися за «прикордонні» землі, сварилися, публічно висміювали один одного. Граф Стадницький, як і граф Мархоцький, був певною мірою літературно обдарований і складав дошкульні віршовані сатири та пасквілі на сусіда, висміюючи його дивацтва та впроваджувані в «миньковецькій державі» закони. Він доводив навіть, що рід Сциборів не такий уже знаменитий, як це здається зарозумілому нащадку, і що Сцибори-Мархоцькі, мовляв, ніякі не дворяни.

Таке твердження перепоновило чашу терпіння повелителя. Одного разу, повертаючись із якоїсь поїздки в маєток, Мархоцький, супроводжуваний чинами своєї держави і численною челяддю, зустрівся на постоялому дворі з графом Стадницьким. Чудова нагода, аби розквитатися за всі заподіяні образи!

Усе відбулося так, як у романах Дюма між мушкетерами короля та гвардійцями кардинала. Під час запеклої сутички поет і сатирик Стадницький вельми постраждав і ганебно втік із «поля бою», що дуже втішило Редукса. У доброму гуморі він повернувся наступного дня додому.

Але граф Стадницький, звісно, не збирався простити своєї образи й ганьби. Зібравши кілька десятків друзів та дрібної шляхти, озброївши двірню, він атакував опівночі Бельмонт. Захопивши замок зненацька, нападники вже виламували двері в спальні Редукса, коли раптом у сусідньому костьолі тривожно озвався дзвін (пізніше з'ясувалося, що одна з дочок Мархоцького встигла під час нападу непомітно вибратися через вікно й ударила на сполох), і все чоловіче населення Миньківців, прихопивши дрючки та вила, прибуло на виручку своєму панові.

Урешті-решт Стадницький виграв процес, і на його користь було присуджено порядну суму грошей. Та Редукс категорично відмовився сплатити її. Тоді позивач зачав судитися за нерухоме майно графа. За рішенням суду Стадницькому віддано кілька відповідачевих сіл. Але по якимсь часі Мархоцький силоміць вигнав із сіл управителів Стадницького й повернув захоплену «неприятелем» територію у лоно своєї «держави». Та недовго втішались жителі цих сіл, які, звичайно ж, під захистом Редукса звикли до відносної волі. За скаргою

Стадницького на місце події була відряджена комісія. Оскільки ж вона діяла не на користь Мархоцького, то він, довго не вагаючись, заарештував чиновників.

Справа ця закінчилася печально. Миньковецького по-вельителя взяли під варту. Мархоцький надіслав скаргу цареві. Одночасно в Петербург відправлено «всепідданійше прошеніє», підписане усіма селянами, міщанами «миньковецької держави», про помилування їхнього батька й благодійника.

«Прошеніє» справило в Петербурзі приголомшливе враження: досі вищі власті отримували тільки скарги на поміщиків, на їхнє нелюдське ставлення до селян, а тут... За царським велінням графа визволили з-під варт, взявши у нього підписку про невїзд із власного маєтку до закінчення процесу. Розслідування справи було доручено сенаторові Новосельцеву. У 1826 році він у своєму рапорті цареві доповів, що справедливість, на його думку, все-таки на боці Мархоцького. Таким чином і в цій трагікомічній справі переміг Редукс.

Та недовго втішався він своєю звитягою. 1827 року сімдесятитрихлітній граф помер.

Із журналу «Новое слово» дізнаємося, що «миньковецька держава» дісталася синові Редукса, який мав намір керувати нею, дотримуючись батькових заповітів, але часи змінилися. Невдовзі він був висланий, його маєтки віддано в опіку, а після 1831 року... й зовсім конфісковано.

* * *

...Одного зимового дня — була відлига, над зводнілим снігом гамірно кружеляло гайвороння, вистуючи на завтра мороз і заметіль, — я зупинився проїздом на годину в Миньківцях. Не було змоги помилуватися чарівними краєвидами цього неповторного великого села, розкиданого на височенних кручах понад річкою Ушицею, що бігла на дні запаморочно глибокого яру: усе навколо облягав густий, навіть на дотик відчутний туман. І я тоді подумав чомусь, що іще жодного разу не був на миньковецькому цвинтарі, а хтось же казав мені, — чи не директор тутешньої школи, — ніби на тому цвинтарі досі зберігається могила Мархоцького й буцімто навіть напис якийсь викарбувано в надмогильному камені... Довго блукав я в тумані поміж мокрими кам'яними перста-

ми пам'ятників та кам'яними ж хрестами, пильно вчитуючись у прізвища й дати, в латинські й польські тексти, вичахлі, вивітрені, вкриті, мов накипом, темними плямами лишайника, — але імені Ігнатія Сцибора-Мархоцького так і не знайшов. До другої спроби відшукати останній притулок графа я вдався сонячної літньої пори, уже не сам, а з журналістами, які там, у Миньківцях і сусідніх з ними Іванківцях, народилися, навчалися у місцевих школах... Але й цього разу нам не вдалося натрапити на склеп Мархоцьких. Чому так? Чому збереглися надгробки з написами й датами двохсотлітньої давності, а від могили графа, померлого 1827 року, не залишилося й сліду? Миньковецькі довгожителі пояснили: старий цвинтар — на покрайній ярами місцині, дощові потоки підмили склеп, і пам'ятник з написом завалився, щез із плином років і води під намулом, тож нині важко навіть точно вказати місце, де була Ігнатієва могила. «Деся там, на горбку була, за каплицею...» Але одна з реліквій таки збереглася. На подвір'ї жителя Миньківців Михайла Гавенчука лежить межовий знак, що стояв на кордоні «миньковецької держави» і земель графа Стадницького — еге ж, того самого графа, з яким Ігнатій судився на схилі життя. Учотирьох ми ледве звели й оперли на огорожу темну кам'яну плиту. Барельєфні виступи зображали монолітну композицію: гарматне жерло, щит, меч, маска якогось фавна в кутку... Відлито? Карбовано? «Гартованим у воску зубилом видовбано, — запевнив господар. — Точильний камінь, твердющий». Він закурив цигарку, глибоко затягнувся і, видихнувши на барельєф струминку диму, додав: «То не весь знак. То тільки відламок...»

ШКОЛЯРІ!

Пожежі завдають людям багато лиха. Вони знищують будинки та споруди, меблі, книги — все, що людина зуміла надбати за роки невпинної праці. У вогні нерідко гинуть люди.

Винуватцями багатьох пожеж стають і діти, коли вони, попри заборони батьків, граються із сірниками, розпалюють вогнища у заборонених місцях, вмикають в електромережу нагрівальні прилади, самі користуються газовими плитами, водогрійними колонками та прирусами.

Пам'ятайте, що навіть найбільша пожежа починається від одного маленького сірника або навіть іскри.

Держпожнагляд УПО УВС.

Обласне добровільне протипожежне товариство

ЮНІ ДРУЗИ!

Чи знаєте ви, від чого виникають пожежі? Чому вогонь іноді стає ворогом та спричиняє до великих бід?

В цьому винні ми самі. Пожежа не виникає сама по собі. Найбільш поширеними її причинами стають небережне поводження з вогнем, порушення правил пожежної безпеки при користуванні електроприладами, несправності печей і димоходів.

Дуже велика кількість пожеж виникає від дитячих пустощів з вогнем: забав із сірниками, запальничками, розведення вогнищ поблизу будівель, а також у полі, в лісі.

Не проходите мимо, коли діти пустують з вогнем, роз'яснюйте їм, які тяжкі наслідки від пожеж.

Держпожнагляд УПО УВС

Обласне добровільне протипожежне товариство

ЛЮБИ І ЗНАЙ СВІЙ РІДНИЙ КРАЙ

Література з краєзнавства

М. М. Євтушок, В. М. Сорокати́й. Вивчення історії Хмельницької області в школі. Методичні рекомендації. Хмельницький, 1984.

В. Н. Сорокати́й. Декабристы в истории нашего края. Методическая разработка. Хмельницкий, 1987.

І. І. Винокур. Збирання і визначення археологічних пам'яток та методика їх використання в школі. Київ, 1967.

І. І. Винокур, С. К. Гуменюк. Археологічні пам'ятки Хмельниччини. Кам'янець-Подільський, 1965.

І. І. Винокур. Історія та культура черняхівських племен. Київ, 1972.

М. Марченко. Визвольна війна українського народу 1648—1654 рр. Київ, Держполітвидав, 1965.

Гайдамацький рух на Україні XVIII ст. Збірник документів. Київ, 1970.

Подільська губернія. УРЕ, т. 11, 1963, стор. 294.

Револуційні події 1905—1907 рр. на Поділлі. Збірник документів. Вінниця, 1956.

Поділля у Великій Вітчизняній війні. Збірник документів і матеріалів. Львів, 1966.

Петро Макаренко. Полонне. Краєзнавчий нарис. Львів, 1976.

Е. О. Сецинский. Археологическая карта Подольской губернии.

Е. О. Сецинский. Очерки по истории Подолии. Каменец-Подольский, 1910.

Нариси історії Поділля. Хмельницький облполіграфвидав, 1990.

А. В. Сваричевський. Крása України — Поділля. Літературна карта Хмельниччини. Хмельницький, 1991.

Баженов Л. В. Поділля у XIX ст. Хмельницький, 1990.

Винокур І. І. Найдавніше минуле території Хмельниччини. Хмельницький, 1989.

ГРИЩУК Б. А.

Г 85 **Граф Мархоцький і Миньковецька держава (маловідомі сторінки історії Поділля XVIII—XIX століть): нарис.** — Хмельницький: Поділля, 1992. — 32 стор.

Романтична оповідь про дивацтва графа Ігнатія Сцибора-Мархоцького, колишнього володаря Миньковець, що в Дунаєвському районі на Хмельниччині.

ISBN 5—87174—018—9

4702640201—12

Г 233—92

ББК 84 Ук 7—5

Літературно-художнє видання

ГРИЩУК Броніслав Антонович

ГРАФ МАРХОЦЬКИЙ І МИНЬКОВЕЦЬКА ДЕРЖАВА

Маловідомі сторінки історії Поділля XVIII—XIX століть
Нарис

Редактор А. П. Шульга
Худ.-тех. редактор О. С. Ванчурова
Коректор В. В. Папонова

Здано на виробництво 29.X.92. Підписано до друку 3.XII.92. Формат 84x108¹/₃₂. Папір писальний. Гарнітура літературна. Друк високий. Ум. друк. арк. 1.68. Умовн. фарбовідб. 1.68. Обл. вид. арк. 1.6. Замовлення 1974.

Видано на замовлення первинної журналістської організації редакції обласної газети «Подільські вісті».
Віддруковано у друкарні видавництва «Поділля»: 280015, м. Хмельницький, проспект Миру, 59.